

Vladan JONČIĆ i Miloš PETROVIĆ¹

UDK: 335:165.725"1949"
Bibliid 0025-8555, 64(2012)
Vol. LXIV, br. 2, str. 180–201
Izvorni naučni rad
Jun 2012.
DOI: 10.2298/MEDJP1202180J

VOJNA POTREBA U ŽENEVSKIM KONVENCIJAMA IZ 1949. GODINE

APSTRAKT

Osnovno pitanje međunarodnog prava oružanih sukoba jeste pitanje načela vojne potrebe u međunarodnom pravu oružanih sukoba, tj. u međunarodnom humanitarnom pravu. Vojnu potrebu treba posmatrati kao dozvoljeno odstupanje od poštovanja pravila ratnog prava. Krajnost ovakvog shvatanja je dovela do pojave teorije vojne potrebe. Četiri ženevske konvencije iz 1949. godine obilato uzimaju u obzir vojnu potrebu. Pravila međunarodnog prava predstavljaju kompromis između želje za uređenjem pravila ratovanja i potrebe da se osiguraju sva potrebna sredstva koja mogu da dovedu do pobeđe. Sve četiri ženevske konvencije iz 1949. godine predviđaju vojnu potrebu kao odstupanje od načela humanosti. Postavljena pravila o vojnoj potrebi u ženevskom pravu daju konvencijama ulogu korektivnog faktora u pravu oružanih sukoba. U Ženevskim konvencijama postoji određen stepen terminološke konfuzije, gde se pojmu vojne potrebe sasvim nepotrebno dodeljuju brojni sinonimi. To je zato što se međunarodno pravo oružanih sukoba i pojavilo kao normativno uređenje srazmernosti između vojne potrebe i opštih humanih načela i principa.

Ključne reči: Vojna potreba, ženevske konvencije, međunarodno humanitarno pravo, međunarodno pravo oružanih sukoba, sila zaštitnica, rat, oružani sukob, imperativna vojna potreba.

UVOD

Haške mirovne konvencije, iz 1899. i 1907. godine, konstruisale su jedan sistem ratnih pravila, podoban za primenu u uslovima razvijenosti ratne tehnike i vojne veštine s kraja devetnaestog i početka dvadesetog veka. Drugi svetski rat, karakterisan upotrebom oklopa, avijacije, dalekometnih

1 Prof. dr Vladan Jončić, vanredni profesor, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu, E-mail adresa: vladanjoncic@gmail.com, i dr Miloš Petrović, docent, Departman za pravne nauke, Državni univerzitet Novi Pazar, E-mail adresa: milospetrovic180370@gmail.com.

oruđa i povećanom mobilnošću operativnih sastava, pokazao je da Haška ratna pravila nisu podobna za primenu u ovako značajno izmenjenim okolnostima.

Brojni su razlozi uticali na činjenicu da Haška pravila ne izdrže test upotrebljivosti u Drugom svetskom ratu, a među njima posebno se izdvaja činjenica da su Haške konvencije imale ograničen domet primene (klauzula *erga omnes*), kao i činjenica da je rat po svojoj fizionomiji prestao biti frontalno-rovovski, odnosno dobio je dimenziju totalitarnog rata u kojem je nestala podela na front i pozadinu, izgubila se razlika između vojnih i civilnih ciljeva, i na posletku, nova sredstva ratovanja doprinela su enormnom povećanju broja žrtava rata, posebno među civilnim stanovništvom. Uz sve prethodno pobrojano treba dodati i činjenicu da su pojedine strane u sukobu svesno, namerno i masovno kršile elementarna pravila o poštovanju civilnog stanovništva, ratnih zarobljenika i ostalih lica koja su i po Haškim, ali i po običajnim pravilima morala uživati minimalne standarde zaštite i biti izuzeta od napada. Slabost Haških pravila se posebno ispoljila u odnosu vojne potrebe i načela humanosti kao osnovnih postulata međunarodnog prava oružanih sukoba. Najvažnije načelo međunarodnog prava oružanih sukoba – načelo humanosti povuklo se pred dominantnom ulogom načela vojne potrebe. Pravilo o predominaciji vojne potrebe izrečeno u preambuli IV haške konvencije kao želja Visokih strana govornica „...*da se ublaže zla rata, koliko god to vojne potrebe dozvoljavaju*“² značajno je doprinelo tumačenju da praktična primena pravila međunarodnog ratnog prava tokom Drugog svetskog rata bude usmerena u pravcu ostvarenja ratnih ciljeva, uz minimalno uvažavanje, a veoma često i negaciju osnovnih načela humanosti. Ovakav background delovao je kao opominjući podsticaj da se nakon rata izvrši revizija pravila međunarodnog ratnog prava, i to na drugačijim filozofsko – pravnim osnovama koje bi novi sistem pravila postavile tako da pozivanje na zahteve vojne potrebe bude redukovano na tačno određen broj situacija i tako što je manje prepušteno samovolji i subjektivnoj proceni komandanata na terenu.³ Na kraju pravila o vojnoj potrebi imaju i realnu upotrebljivost koja nije suprotstavljena ostalim pravilima humanitarnog prava oružanih sukoba.⁴ Koliko je „Ženevsko pravo“ uspelo da udovolji ovom zahtevu,

- 2 Preambula IV Konvencije: *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Jugoslovenski Crveni Krst, Beograd, 1999.
- 3 M., Oppenheim/ H., Lauterpacht, *International Law*, Vol. I ,1955, pp. 752–753; Draper, G.I.A., *Military Necessity and Humanitarian Imperatives*, 1973, pp. 129–142; Vladan Jončić, *Ratni zarobljenici – međunarodnopravni status* , VIZ, Beograd, str. 224–230; Vladan Jončić, „*Vojna potreba i međunarodno ratno pravo*“, Vojno delo, br. 6./96 VIZ, Beograd, 1996.
- 4 Dinštajn, Jirži: “Međunarodno humanitarno pravo“, Kosta Obradović, (ured.), *Humanitarno pravo – savremena teorija i praksa* – zbornik radova, Dosijske, BCLJP, Beograd, 1997, str. 206.

predmet je čestih rasprava u teoriji i praksi primene međunarodnog prava oružanih sukoba u oružanim sukobima u drugoj polovini 20. veka i početkom 21. veka.

VOJNA POTREBA U MEĐUNARODNOM PRAVU ORUŽANIH SUKOBA

Osnovno pitanje međunarodnog prava oružanih sukoba jeste pitanje mesta, uloge i domašaja načela vojne potrebe u međunarodnom pravu oružanih sukoba, tj. u međunarodnom humanitarnom pravu.⁵ Raspravljanje o tom pitanju je nužno zbog toga što danas, posle toliko vremena i rasprava o ovom odnosu, i dalje nije otklonjena opasnost da se priznanjem načela vojne potrebe u bilo kom vidu izigraju propisi i primena međunarodnog prava oružanih sukoba, odnosno međunarodnog humanitarnog prava i dovede u pitanje delotvornost i primena propisa međunarodnog prava oružanih sukoba. Međunarodno pravo oružanih sukoba je u osnovi kompromis načela humanosti i vojne potrebe.⁶ Pravila ratnog prava obuhvataju propise koji sadrže osnovnu čovekovu težnju da se ublaže strahote rata i da se rat učini humanijim, koliko je to moguće.

Humanizacija rata jeste cilj i motiv prilikom donošenja pravila međunarodnog ratnog prava. Nepotrebno je danas raspravljati o međusobnoj isključivosti rata i prava, humanosti i rata. Napuštena je ideja o ovoj isključivosti i skoro da je u potpunosti prihvaćeno Blunčlijevo (J. C. Bluntschli) shvatanje iz 1878. godine da je ideal pravnog poretka mir, a ne rat. Međutim, sve dok postoji realnost rata, opštečovečanski je interes da se rat onoliko koliko je moguće reguliše nekim pravnim okvirima.⁷ To su samo delimično pravila igre, jer u pravilima igre ograničava se upotreba samo nekih sredstava, koja služe svrsi igre. Njihovim isključenjem određuje se karakter igre. U ratu mogu da postoje samo pravila borbe, koja su uslovljena specifičnim prilikama rata kao krajnjeg napora zaraćenih strana za postizanje određenog cilja, a to je vojna pobjeda.

Zato vojnu potrebu treba posmatrati kao dozvoljeno odstupanje od poštovanja pravila ratnog prava odnosno kao primenu nekih normi ratnog prava

5 M. Petrović, „Međunarodno ratno i/ili humanitarno pravo“, *Pravo – teorija i praksa* 7-8/2010, Novi Sad, str. 178–185.

6 Gavro Đ. Perazić, *Međunarodno ratno pravo*, VINC, Beograd, 1986, str. 22–25; Smilja Avramov/ Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet i Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 536; Vladan Jončić, *op. cit.*, 2010, str. 100.

7 J. C. Bluntschli, *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staten*, 1878, p. 287.

u pojedinim situacijama, koja pozivanjem na vojnu potrebu mogu da se prekrše u ratu. Međutim, krajnost ovakvog shvatanja je dovela do pojave *teorije vojne potrebe*. Uzima se da je u osnovi vojen potrebe varijanta koja je pošla od stava nemačke teorije klasičnog međunarodnog prava *Kriegsraison geht vor Kriegsmanier*, pri čemu se pod izrazom *Kriegsmanier* podrazumevaju sva pravila ratnog prava.⁸

Pomenuti izraz znači da zaraćene strane mogu kad im to odgovara da postupe suprotno pravilima međunarodnog prava oružanih sukoba i da pod tim izgovorom krši međunarodno priznata pravila čak i ako ih je i sama prihvatila.⁹ Međutim, *teorija vojne potrebe* kao osnov nepridržavanja pravila međunarodnog prava oružanih sukoba je složen institut. Postoje razlike u shvatanju šta se podrazumeva pod vojnom potrebom i koja pravila mogu da budu neprihvaćena zbog toga. Za osnov se uzima efekat koji bi zbog postojanja vojne potrebe mogao, ili trebalo, da ima na obaveznost propisa ratnog prava. U periodu od 19. veka do danas, pojavio se veći broj teorija u vezi sa vojnom potrebom.

Rezultat teorijskih postavki imao je za posledicu prihvatanje ograničavanja vojne potrebe u prvim pokušajima službene kodifikacije ratnog prava. *Petrogradska deklaracija* iz 1868. godine, iako oskudna brojem članova i sa uskim domašajem, daje prvu opštu izjavu pisanog prava o načelu vojne potrebe. U uvodu, u vidu načela, *Deklaracija* ističe da je jedini zakoniti cilj rata slabljenje vojne sile neprijatelja, pa da je u tu svrhu dovoljno onesposobiti za borbu što je moguće veći broj vojnika. Time „su postavljene tehničke granice upotrebe sile u ratu i na tim granicama moraju da se zaustave vojne potrebe pred zahtevima humanosti.“¹⁰

Četiri ženevske konvencije iz 1949. godine obilato uzimaju u obzir vojnu potrebu. U opštim odredbama, koje su jednake za sve četiri konvencije (čl. 8 I, II i III konvencije i čl. 9 IV konvencije), kada se govori o delatnosti predstavnika sile zaštitnice, stoji da njihova delatnost može privremeno da se ograniči zbog „neophodne vojne potrebe“. U Četvrtoj ženevskoj konvenciji pominju se na više mesta izmenjene formulacije za vojnu potrebu kao što su:

8 Vladan Jončić, op. cit., 2010, str. 101.

9 Ovakvo ponašanje bi u praksi oružanih sukoba, gotovo je izvesno, dovelo do opšte primene represalija. Ako bi jedna strana u sukobu odlučila da postoji vojna potreba koja joj dozvoljava da ne primeni ili da prekrši neko ratno pravilo, druga strana bi mogla, takođe jednostrano da zaključi da vojna potreba nije postojala i da, zbog kršenja propisa ratnog prava suprotne strane, primeni represalije prema toj strani. Videti više: Jončić, V. „*Vojna potreba...*“, op. cit., str. 22.

10 Vladan Jončić, op. cit., 2010, str. 104.

potrebe sigurnosti, državni interesi, vojni razlozi i obziri, itd. Druga konvencija na nekoliko mesta pominje neophodnu obzirnost u cilju uspeha ratnih operacija. Treća konvencija ne sadrži nikakvu opštu odredbu (osim one u Uvodu), kojom se dozvoljavaju izuzeci iz razloga neophodne vojne potrebe. Takvi izuzeci su predviđeni u nekim posebnim odredbama. Pominju se „imperativne potrebe bezbednosti države“ (čl. 8, st. 3), „vojni razlozi“ (čl. 23, st. 4), „vojni ili politički razlozi“ (čl. 76, st. 3) i „neophodna vojna potreba“ (čl. 126, st. 2).

U svim tekstovima međunarodnih konvencija „vojna potreba se određuje kao okolnost ili skup okolnosti, koje deluju na dužnost poštovanja propisa međunarodnog prava. To delovanje je određeno samo na neke obaveze nametnute propisima ratnog prava, i to izričito određene obaveze. Izuzetak od vojne potrebe je *lex specialis* koji deluje samo onde gde je izričito spomenut. Vojna potreba opravdava nepoštovanje međunarodnog ratnog prava u izuzetnim slučajevima. Međutim, treba primetiti da su ti izuzeci veoma česti i opsežni.“¹¹

U međunarodnom pravu ne postoji opšte pravilo o vojnoj potrebi kao osnovi ili razlogu za opravdano kršenje pravila međunarodnog prava oružanih sukoba. Pravila međunarodnog prava predstavljaju kompromis između želje za uređenjem pravila ratovanja i potrebe da se osiguraju sva potrebna sredstva koja mogu da dovedu do pobeđe. Međunarodno pravo je prilikom donošenja pravila kojima reguliše oružane sukobe maksimalno uzelo u obzir interese ratovanja. Ta pravila predstavljaju minimum ograničenja koja su iznuđena od pravila vođenja rata (ratne veštine) radi interesa čovečanstva i principa humanosti.¹² Međunarodno ratno pravo ima za cilj da zabranom pojedinih sredstava i načina vođenja rata postavi određene granice njegovog delovanja i umanjí posledice, tako da ne omete njegove strategijske i taktičke ciljeve koji su u sklopu ukupnih napora za izvojevanje konačne pobeđe. Nepoštovanje pravila međunarodnog (ratnog) prava, pozivanjem na vojnu potrebu u suprotnosti je sa idejom međunarodnog prava.

VOJNA POTREBA U PRVOJ I DRUGOJ ŽENEVSKOJ KONVENCIJI IZ 1949. GODINE

Na inicijativu Međunarodnog komiteta Crvenog krsta sazvana je 1949. godine Diplomatska konferencija u Ženevi, sa ciljem da se izvrši jedna potpuna

11 Vladan Jončić, „*Vojna potreba...*“, op. cit., str. 21.

12 Na ovom mestu potrebno je naglasiti da „onoliko koliko humanost uspe da se nametne iznad vojne potrebe toliki će biti stepen razvoja međunarodnog prava oružanih sukoba.“ Videti: Vladan Jončić, *Povređe pravila humanitarnog prava i ljudskih prava u agresiji na Saveznu Republiku Jugoslaviju*; Vojno delo, 2/2001, VIZ Beograd, str. 9.

kodifikacija međunarodno-pravnih pravila usmerenih prvenstveno na zaštitu žrtava oružanih sukoba. Rezultat ove konferencije bile su konvencije: Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu (I Ženevska konvencija) Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru (II Ženevska konvencija) Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima (III Ženevska konvencija) Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vreme rata (IV Ženevska konvencija).

Iako usmerene, kao što je već napomenuto, prvenstveno na zaštitu žrtava oružanih sukoba, samo mesto i vreme primene ovih Konvencija (stanje oružanog sukoba i stanja izazvana oružanim sukobom – internacija i okupacija) uslovalo je da jedan broj pravila o zaštiti žrtava rata bude u značajnoj meri relativizovan pozivanjem na razloge vojne potrebe. Pošto pozivanje na vojnu potrebu na osnovu pravila Ženevskih konvencija može imati direktnog uticaja na položaj zaštićenih kategorija lica tokom oružanog sukoba, ali i na samo vođenje i uspešnost vojnih operacija (jer je prvenstveno iz tog razloga i dopušteno kao serija izuzetaka) nameće se potreba da se svako od mogućih pozivanja na razloge vojne potrebe posebno analizira.

U Konvenciji za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu (u daljem tekstu: I Ženevska konvencija), i u Konvenciji za poboljšanje ranjenika, bolesnika i brodolomnika uoružanih snaga na moru (u daljem tekstu: II Ženevska konvencija) prvo ograničenje nečijih prava pozivanjem na razloge vojne potrebe nalazimo u članu 8. stav 3. obeju Konvencija, koji se odnosi na uvođenje instituta Sile zaštitnice, a isti predviđa da „*Predstavnici ili delegati sila zaštitnica ne smeju ni u kom slučaju da prekorače granice svoje misije, onako kako je ona određena ovom Konvencijom; oni će naročito biti dužni da vode računa o imperativnim potrebama bezbednosti države u kojoj obavljaju svoje dužnosti. Njihov rad se može ograničiti, izuzetno i privremeno, jedino kada to zahtevaju imperativni vojni razlozi*“.¹³ Unošenje ovakve formulacije, prema tumačenju komentatora Ženevskih konvencija,¹⁴ rezultat je kompromisa, pošto su delegati na konferenciji bili spremni da idu samo do određenih granica u davanju prava Sili zaštitnici, a te granice ne mogu da pređu zahteve koje je pred delegate

13 Prva ženevska konvencija iz 1949.; *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Jugoslovenski Crveni Krst, Beograd, 1999.

14 *Commentary I Geneva Convention*; International Committee of the Red Cross, Geneva, 1952, p. 99.

postavljao nacionalni suverenitet njihovih država. Citirani tekst je obiluje nejasnoćama i ostavlja vrlo širok prostor za različita tumačenja. Kao prvo, nejasno je kako delegati Sile zaštitnice uopšte mogu znati koje su to imperativne potrebe bezbednosti o kojima su dužni da vode računa. Imperativne potrebe svoje bezbednosti procenjuje država na čijoj teritoriji delegati Sile zaštitnice obavljaju svoje aktivnosti, i ako im ista uskrati odgovor na pitanje šta smatra svojim imperativnim potrebama bezbednosti, postavlja se pitanje kako da delegati Sile zaštitnice poštuju te potrebe. Zatim, i samo ograničavanje rada delegatima Sile zaštitnice pozivanjem na imperativne vojne razloge je nejasno određeno, pošto Konvencije ne predviđaju modalitet utvrđivanja činjenice da li su pomenuti razlozi nastupili, kao ni ulogu delegata Sile zaštitnice u postupku utvrđivanja ove činjenice, od koje u mnogome zavisi njihov rad. Prema tekstu koji imamo u članu 8. I i II Ženevske konvencije, država na čijoj teritoriji se nalaze delegati Sile zaštitnice može po sopstvenom nahođenju svaku situaciju proglasiti situacijom u kojoj su nastupili imperativni vojni razlozi, i na taj način može do apsoluta obesmisлити ulogu i onemogućiti aktivnosti delegata Sile zaštitnice. Na ovom mestu potrebno je napraviti paralelu sa pravima delegata Sile zaštitnice prema odredbama III i IV Ženevske konvencije, prema kojima u članu 8. III, odnosno članu 9. IV Konvencije delegati Sile zaštitnice imaju kvalitativno viši stepen mogućnosti da obavljaju svoju misiju. Prema tekstu pomenutih članova delegatima Sile zaštitnice ne može se, čak ni izuzetno i privremeno, ograničiti aktivnost pozivanjem na razloge vojne potrebe,¹⁵ što predstavlja suštinski napredak u odnosu na pravilo iz zajedničkog člana 8. I i II Ženevske konvencije i pobedu načela humanosti nad zahtevima vojne potrebe. Ova pobjeda načela humanosti dodatno je osnažena članovima 125. i 126. stav 2. III Ženevske konvencije i članom 143. stav 3. IV Ženevske konvencije koji su sadržinski i suštinski usklađeni sa

15 U pogledu ograničavanja, pa čak i dozvoljavanja aktivnosti delegatima Sile zaštitnice, u odnosu prema ratnim zarobljenicima, praksa oružanih sukoba vođenih u drugoj polovini dvadesetog veka je neujednačena. U Himalajskom sukobu između NR Kine i Indije, Kina ni u kom slučaju nije bila spremna da dopusti predstavnicima međunarodnih organizacija neposredan uvid u stanje zarobljenika. Tokom Vijetnamsko-Američkog rata, DR Vijetnam nija nikada dostavio neki potpun spisak ratnih zarobljenika Međunarodnom komitetu Crvenog Krsta, niti je njegovim predstavnicima dozvolio da posete logore u kojima su ta lica držana. S druge strane, u sukobu između Indije i pakistana, 1965. godine, obe strane su dozvolile predstavnicima Međunarodnog komiteta Crvenog Krsta da posećuju logore za ratne zarobljenike, a isto ponašanje su ispoljile obe strane u Alžirsko-Marokanskom sukobu, 1963. godine. Videti više: Jončić, V: „*Treća ženevska konvencija...*”, op. cit., strane 107, 135, 145, 178.

odredbama datim u članovima 8., odnosno 9. pomenutih Konvencija, uz kvalitativni iskorak u pravcu nemogućnosti strane u sukobu da ograničava delegate Sile zaštitnice u pogledu izbora mesta (zarobljeničkih logora i kampova za internirana lica) koje žele posetiti, članom 30. stav 2. IV Ženevske konvencije kojim se sukobljenim stranama stavlja u obavezu da pruže sve moguće olakšice Sili zaštitnici i organizacijama za pomoć, u njihovim misijama pružanja pomoći zaštićenim licima u granicama koje dopuštaju vojne potrebe ili potrebe bezbednosti i članom 55. iste konvencije, kojim se agentima Sile zaštitnice omogućava nesmetani nadzor nad snabdevanjem civila u namirnicama i lekovima na okupiranim teritorijama.

Član 12. stav 5. I Ženevske konvencije daje mogućnost strani u sukobu¹⁶ da ako je primorana da napusti svoje ranjenike i bolesnike, i ostavi ih svome protivniku, „ostaviće s njima, ukoliko vojni razlozi to dopuste, jedan deo svog sanitetskog osoblja i materijala da pripomogne njihovoj nezi“.¹⁷ Nejasno je zašto su se redaktori teksta Konvencije opredelili da jednu humanu misiju kakva je pomoć i briga o ranjenima i bolesnima uslovljavaju vojnom potrebom, odnosno vojnim razlozima, i time vojnoj potrebi dali prednost u odnosu na zahteve humanosti. Strana u sukobu koja ostavlja svoje ranjenike i bolesnike protivniku nije u mogućnosti da zna da li njen protivnik ima dovoljan broj kvalifikovanog medicinskog osoblja, kao ni da li isti ima dovoljno sanitetskog materijala za zbrinjavanje ranjenika i bolesnika koji mu padaju pod vlast. Otuda pravilo o uslovljavanju ostanka sanitetskog osoblja i materijala na liniji fronta razlozima vojne potrebe u ovom članu egzistira apsolutno nepotrebno i na žalost, uz nedovoljno uvažavanje zahteva humanosti.

Članovi 30.(sanitetsko osoblje strane u sukobu), i 32.(sanitetsko i osoblje humanitarnih misija neutralnih zemalja) I Ženevske konvencije, i član 37.stav 1. II Ženevske konvencije isto kao i pomenuti član 12., stavljaju u odnos vojnu potrebu i članove sanitetskog osoblja, koje je ostavljeno u vlasti protivničke strane radi pružanja pomoći svojim ranjenicima i bolesnicima. Ovim članovima predviđa se da će zadržano osoblje protivničke strane(odnosno po članu 32.

16 Komentatori Konvencija ukazuju na ovu značajnu terminološku promenu: umesto „zaraćenih strana“ iz Haških konvencija, sada se uvodi termin „strane u sukobu“, čime se pod zaštitu ovih pravila uvode i oslobodilački pokreti (iskustva iz Drugog svetskog rata sa partizanima i gerilcima i njihovim statusom) i pokreti koji se bore protiv rasističkih režima (teško da je u to vreme moglo da se govori o borbi protiv rasističkih režima ovo je pre savremeno shvatanje redaktora) i strane okupacije. *Commentary I Geneva Convention*; International Committee of the Red Cross, Geneva, 1952. p. 141.

17 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Jugoslovenski Crveni Krst, Beograd, 1999, str. 5.

neutralne strane) koje vrši lekarsku i/ili duhovnu službu, a čije zadržavanje nije neophodno, biti vraćeno „strani u sukobu čiji su pripadnici, čim se otvori put za njihov povratak i čim to dopuste vojne potrebe“.¹⁸ Iz teksta se jasno vidi da je vraćanje ovog osoblja sekundarna obaveza, koja zavisi od kumulativnog ispunjenja više uslova. Prvo, da njihovo zadržavanje nije neophodno radi pružanja lekarske i duhovne pomoći ratnim zarobljenicima, ranjenima i bolesnima. Drugo, da postoji otvoren put za njihov povratak. Treće, kada to dopuste vojne potrebe. Prema tumačenju komentatora Ženevskih konvencija fizička nemogućnost povratka (u smislu nepostojanja otvorenog i bezbednog puta za povratak) i vojna potreba predstavljaju opravdane razloge za odlaganje povratka ovog osoblja strani u sukobu čiji su pripadnici.¹⁹ Pod fizičkom nemogućnošću ”bi se smatrala nemogućnost povratka preko linije fronta ili bojnog polja, zbog opravdane opasnosti od minskih polja, neeksploziviranih ubojnih sredstava, trenutnog izvođenja borbenih dejstava i dr. Vojna potreba kao razlog za odlaganje povratka mogla bi se tumačiti kao nastupanje onih okolnosti tokom izvođenja borbenih dejstava, zbog kojih nikako nije moguće prekidati ta dejstva. Tako, na primer, nasilni prelazak vodene prepreke i formiranje mostobrana koji imaju realne izgleda na uspeh, svakako su prioritetni zadaci jedne vojne jedinice. Razumljivo je, s obzirom na opasnost i specifičnost ovakvog poduhvata, da će sve druge aktivnosti, osim onih vezanih za nasilni prelazak vodene prepreke, privremeno biti obustavljene i odložene za neko drugo vreme, uključujući tu i povratak medicinskog i duhovnog osoblja protivničkoj strani.”²⁰

Članom 33. stav 2. (u pogledu sanitetskih zgrada i materijala na kopnu), članom 34. I Ženevske konvencije (u pogledu sanitetskih objekata i materijala humanitarnih društava za pružanje pomoći) i članom 28. II Ženevske konvencije (u pogledu brodskih bolnica) stipulisano je da ova sredstva i objekti oružanih snaga, u slučaju pada pod vlast protivničke strane, ne mogu biti upotrebljavana u drugu svrhu. Dakle, neće se upotrebljavati dokle god su neophodni za negu ranjenika i bolesnika. Relativizacija ovog pravila i odstupanje od njega moguće je jedino u situaciji neodložne vojne potrebe, kada se ovim objektima i sredstvima može promeniti namena, ali pod uslovom da je

18 Ibid., str. 12.

19 *Commentary I Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1952, pp. 261-262.

20 Miloš Petrović, „*Vojna potreba u međunarodnom pravu oružanih sukoba*” – doktorska disertacija; Pravni fakultet Beograd, 2010, str. 88.

strana u sukobu koja im menja namenu prethodno preduzela „*potrebne mere za udobnost bolesnika i ranjenika koji se tu neguju*“.²¹ Ova odredba ispoljava vešto pronađen balans između vojne potrebe sa jedne i zahteva humanosti sa druge strane. Uz uvažavanje činjenice da sanitetska sredstva, objekti i materijali stoje visoko na listi prioriteta svake strane u sukobu i da ta strana u sukobu ima potrebu da iskoristi sva takva sredstva i objekte koji joj dospeju u vlast bilo za sanitetske svrhe ili za neke druge svrhe, vojna potreba se u ovom slučaju sučeljava sa snažno postavljenim zahtevom humanosti: prethodno se moraju obezbediti potrebne mere za udobnost bolesnika i ranjenika. Suština ovog pravila ogleda se u sledećoj radnji: Komandant strane u sukobu koji želi na ovakav način, iz razloga vojne potrebe da promeni namenu sanitetskim objektima i materijalima mora prethodno obezbediti adekvatne objekte na teritoriji koja je pod njegovom vlašću, adekvatna sredstva, pre svega transportna, i adekvatne materijale (prvenstveno medicinske, ali i agregate za struju, poljske kuhinje i sl.). Sve će to staviti na raspolaganje u cilju nege bolesnih i ranjenih, a tek onda može objekte i sredstva koje je oduzeo iz razloga neodložne vojne potrebe da upotrebi u svrhe koje doprinose uspehu njegovih vojnih aktivnosti.

Ako se u prethodnom primeru moglo utvrditi da je postignut realan balans između zahteva vojne potrebe i načela humanosti, onda bi za sledeće pozivanje na razloge vojne potrebe, odnosno vojne razloge kako je to navedeno u članu 42. stav 4. I Ženevske konvencije mogli konstatovati da se radi o jednom nepotrebnom razlogu pozivanja na vojnu potrebu. Pomenutim članom, stranama u sukobu je nametnuta obaveza da „*ukoliko to vojni razlozi dopuste, preduzmu potrebne mere da neprijateljskim suvozemnim, vazduhoplovnim i pomorskim snagama učine jasno vidljivim znake raspoznavanja koji označavaju sanitetske jedinice i ustanove, u cilju da se otkloni mogućnost svakog napada na njih*“.²² Nejasno je kakav bi to morao biti vojni razlog koji bi bilo koju stranu u sukobu sprečio da propisno označi sanitetske jedinice i ustanove odgovarajućim znacima distinkcije i zaštite, i tako ih dovede u nepovoljnu poziciju da zbog nepostojanja pomenutih znakova ne budu prepoznate kao zaštićene po pravilima međunarodnog humanitarnog prava. Gotovo identična odredba nalazi se u članu 23. stav 4. III Ženevske konvencije, gde se stipuliše da će „*kad god obziri vojne prirode to budu dozvolil*“²³ logori

21 Ibid, str. 13.

22 Ibid, str. 16.

23 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*; op. cit., str. 57.

ratnih zarobljenika po danu biti označeni slovima PG ili PW²⁴ tako postavljenim da se jasno vide iz visine, kao i u članu 83. stav 3. IV Ženevske konvencije, koji koristi stipulaciju *kad god to „vojni razlozi dozvole“* u pogledu označavanja kampova za internirana lica oznakom IC. Ovde nije smelo biti ni naznaka pozivanja na razloge vojne potrebe, ovu obavezu svih strana involviranih u sukob je trebalo izdići na nivo apsoluta od kojeg nikad i ni u kojoj situaciji ne sme biti odstupanja. To je civilizacijski zahtev i minimalna mera čovečnosti koja u svakom sukobu mora biti poštovana, i nikakvi razlozi vojne potrebe ne mogu biti opredeljujući faktor da se zbog njih neki sanitetski objekat ili sanitetski transport, logor za ratne zarobljenike ili kamp za internirana lica ne obeleži znacima razlikovanja dovoljno uočljivim i prepoznatljivim u svim uslovima vidljivosti, kako sa kopna, tako i sa mora ili iz vazduha.

Realnost pomorskog ratovanja opredelila je redaktore teksta II Ženevske konvencije da u odnos sa zahtevima vojne potrebe stave situacije u kojima se na bojišnoj prostoriji pojavljuju manja plovila namenjena za obalske operacije spasavanja. U tom smislu, članom 27. stav 1. II ženevske konvencije predviđeno je da se manja plovila koja za obalske operacije spasavanja upotrebljavaju države ili zvanično priznata društva za pomoć, imaju poštovati i štititi pod istim uslovima kao i vojni bolnički brodovi i bolnički brodovi društava za pomoć, „*ukoliko to potrebe operacija dopuštaju*.“²⁵ Ovde je *prima facie* uočljiv lošiji tretman malih plovila namenjenih obalskim operacijama u odnosu na bolničke brodove, za koje je članovima 22. i 24. II Ženevske konvencije apsolutno zabranjeno da budu napadnuti ili uzapćeni, pošto je zaštita manjih plovila namenjenih obalskim operacijama spasavanja relativizovana odredbom „*ukoliko to potrebe operacija dopuštaju*“. Položaj malih plovila namenjenih obalskim operacijama spasavanja mora se ceniti u kontekstu pravila datog u članu 30. stav 2. II Ženevske konvencije u kome stoji da se: „*Visoke strane ugovornice obavezuju da te brodove i manja plovila neće upotrebljavati ni za kakve vojne ciljeve*.“²⁶ U istom članu (stavovi 3. i 4.) ovim brodovima se nameće obaveza da ni na koji način ne smeju ometati pokrete borbenih jedinica, a ujedno im se skreće pažnja da se celokupno njihovo delovanje za vreme i posle boja vrši na njihov sopstveni rizik. Kao dodatni

24 PG – Prisonnier de Guerre (francuski – ratni zarobljenik)
– Prisonero de Guerra (španski – ratni zarobljenik)
PW – Prisoner of War (engleski – ratni zarobljenik).

25 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*; op. cit., str. 36.

26 Ibid.

problem potrebno je istaći i činjenicu da mala plovila namenjena za obalske operacije spasavanja imaju hendikep upravo zbog svojih dimenzija,²⁷ koje ih onemogućavaju da budu dobro uočljiva i pored propisane obaveze da budu bele boje i da imaju jasno istaknute oznake zaštite i distinkcije,²⁸ što im povećava rizik da budu napadnuta, uz stalno prisutne rizike naletanja na podmorske mine ili na torpeda koja nisu eksplodirala nakon promašenog cilja.

VOJNA POTREBA U TREĆOJ ŽENEVSKOJ KONVENCIJI IZ 1949.

Treća ženevska konvencija u potpunosti je posvećena zaštiti ratnih zarobljenika tokom oružanih sukoba. Pored nekih već prethodno navedenih mogućnosti pozivanja na razloge vojne potrebe, koji su zbog preglednosti i u najvećoj meri identične stipulacije prikazani zajedno sa pravilima o dozvoljenosti pozivanja na vojnu potrebu prema odredbama I i II Ženevske konvencije, III Ženevska konvencija sadrži još jedno pravilo o dozvoljenosti pozivanja na razloge vojne potrebe. Isto će biti tumačeno uz konstataciju da se dato tumačenje odnosi i na pravila iz člana 112. IV Ženevske konvencije (uz ogradu da se pravilo iz IV Ženevske konvencije primenjuje u odnosu na internirana lica), i člana 62. IV ženevske konvencije (uz konstataciju da se u ovom slučaju pravilo odnosi na prijem pošiljki upućenih zaštićenim licima na okupiranoj teritoriji gde se vojna potreba imenuje kao *odsudni razlozi bezbednosti*).

Članom 76. stav 3. III Ženevske konvencije koji se odnosi na cenzuru prepiske i pregled pošiljki upućenih ratnim zarobljenicima propisuje se da

27 Sam termin „mala plovila“ treba prihvatiti uslovno. Prema tumačenju pomorskih eksperata iz Instituta u San Remu, „plovila o kojima je reč ne moraju da budu posebno mala (odnosno manja od određene tonaže) da bi bila pokrivena, nego je termin korišćen pre kao indikativan da se prizna zaštita ovih plovila za spasavanje koja su obično relativno mala. Slično, njihove operacije spasavanja ne moraju da budu ograničene na obalu, nego mogu da se vrše i dalje na moru, ako brod ima takav kapacitet. Termin obalni pre pokazuje da su plovila vezana za obalu i da nisu čamci za spasavanje koji pripadaju brodovima ili brodovi koji su pridruženi flotili koja treba da se koristi za operacije spasavanja“. (Priručnik o međunarodnom pravu primenljivom u oružanim sukobima na moru; Međunarodni institut za humanitarno pravo i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002., str. 87).

28 Provere koje su vršene u ovom pogledu pokazuju da je znak „Crveni krst“ vidljiv i prepoznatljiv samo na udaljenosti do sedamsto metara po dobrom vremenu i mirnom moru, a znak „Crveni polumesec“ se još slabije vidi. Cauderay, G., „Visibility of the distinctive emblem on medical establishments, units and transports“, *International review of the Red Cross*, No. 277, 1990. Geneva, p. 295.

svaka zabrana vođenja prepiske koja je doneta od neke strane u sukobu, iz vojnih ili političkih razloga,²⁹ može biti samo privremena i po trajanju što je moguće kraća. Politički razlozi cenzure pošiljki ne zaslužuju komentar, pošto se ovde radi o pravnoj analizi, dok u pogledu vojnih razloga, zbog kojih bi se privremeno mogla uvesti zabrana vođenja prepiske, iste bi trebalo tretirati kao razloge koje nameće vojna potreba i u realnoj situaciji to bi mogli biti brojni razlozi, počev od povećanja intenziteta borbenih dejstava, preko nemogućnosti dotura pošiljki zbog pojačanih diverzantskih aktivnosti pa sve do premeštanja logora za ratne zarobljenike i internirana lica, što bi privremeno moglo uticati na nemogućnost prijema i slanja pošiljki.³⁰

VOJNA POTREBA U ČETVRTOJ ŽENEVSKOJ KONVENCIJI IZ 1949.

Pravila IV Ženevske konvencije usmerena su na zaštitu građanskih lica (civila) tokom oružanih sukoba, kao i u situacijama koje su direktna posledica oružanog sukoba – okupaciji i internaciji. Određen broj pravila o dozvoljenosti pozivanja na razloge vojne potrebe već je prodiskutovan na prethodnim stranicama, na mestima gde ta pravila imaju sličnu ili istu stipulaciju, a suštinski istu ulogu kao i pravila neke od ostale tri Ženevske konvencije. Ipak, postoji i određen broj pravila o dozvoljenosti pozivanja na razloge vojne potrebe koja su specifična samo za IV Ženevsku konvenciju. Jedno od njih nalazi se u članu 16. stav 2., kojim se predviđa da „*Ukoliko to vojnički razlozi budu dozvoljavali, svaka strana u sukobu će pomagati mere preduzete u cilju pronalaženja poginulih i ranjenih, pružanja pomoći brodolomnicima i drugim licima izloženim ozbiljnoj opasnosti i uzimanja svih njih u zaštitu protiv pljačke i rđavih postupaka*“.³¹

29 Komentatori Ženevskih konvencija priznaju da je odredba „vojni ili politički razlozi“ prilično nejasna, i po njihovom tumačenju, nju je teško identifikovati u stvarnosti, ali se ona svakako odnosi na razloge unutrašnje bezbednosti sukobljene strane. *Commentary III Geneva Convention*; International Committee of the Red Cross; Geneva; 1960. p. 377.

30 Praksa sukobljenih strana tokom oružanih sukoba vođenih u drugoj polovini dvadesetog veka ni u ovom slučaju nije dovoljno konzistentna, mada je generalno uočljiv trend poštovanja prava ratnih zarobljenika na prijem pošiljki i poštansku korespondenciju. U tom pogledu indikativni su primeri sukoba između Indije i Pakistana 1965. godine, sukoba između Alžira i Maroka 1963. godine, i sukoba između Indonezije i Malezije 1965. godine. Primeri suprotne prakse vezani su za zarobljene pripadnike vojske SAD tokom Američko –vijetnamskog rata. Videti više: Jončić, V: „*Treća ženevska konvencija...*“, op. cit., str. 129, 145, 178 i 179.

31 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*; op. cit., str. 123.

Prema komentarima IV Ženevske konvencije³² ovo pravilo vuče korene još od Ženevske konvencije iz 1864. godine, mada je i iskustvo dva svetska rata potvrdilo potrebu da se ono uvrsti i u ovu Konvenciju. Humanost kao osnovna ideja vodilja u formulisanju ovog pravila značajno je redukovana postavljenim uslovom: *ukoliko to vojnički razlozi budu dozvoljavali*. Jezičkim tumačenjem ove odredbe može se zaključiti da sve dok strana u sukobu ne bude apsolutno sigurna da joj ne pretila nikakva opasnost od protivnika, do tad neće pomagati u preduzimanju mera iz ovog člana. Sama upotreba reči „*pomagati*” stavlja pred stranu u sukobu jednu prilično neodređenu obavezu, koju strana u sukobu u konačnom može protumačiti da je ispunila i samim postizanjem primirja sa drugom stranom u sukobu, kako bi se dok traje obustava vatre, izvršilo pronalaženje i prikupljanje poginulih i ranjenih, njihovo medicinsko zbrinjavanje i sahranjivanje. Ili u slučaju da se radi o zaštiti od pljačke i rđavih postupaka, strana u sukobu koja se nađe u ulozi okupatora može sa sebe skinuti ovu obavezu prostim zadržavanjem na okupiranoj teritoriji zatečenih snaga za održavanje javnog reda i mira, čime ispunjava svoju obavezu u pogledu zaštite civila od pljačke i rđavih postupaka.

Odredbom člana 30. stav 2. IV Ženevske konvencije predviđeno je da će vlasti strane u sukobu i vlasti na okupiranoj teritoriji, u granicama koje dopuštaju vojne potrebe ili potrebe bezbednosti, pružiti sve olakšice Sili zaštitnici i organizacijama za pomoć, u njihovim misijama pružanja pomoći zaštićenim licima. Formulacija „*sve olakšice*“ je vrlo uopštena. U teoriji nisu davana posebna tumačenja ove formulacije, pa je gotovo izgledno da je u ovom slučaju ostavljeno praksi da kroz vreme iskristališe olakšice koje strana u čijoj su vlasti zaštićena lica može učiniti. Ove olakšice bi se mogle kretati u pravcu ”obezbeđenja prevodilaca, obezbeđenja prostorija za rad agenata Sile zaštitnice i organizacija za pomoć, određenih logističkih usluga, pomoći oko identifikacije lica i druge slične usluge. Relativizovanje ove obaveze pozivanjem na vojnu potrebu u ovom članu Konvencije ima svoju opravdanost zato što uvek mogu nastati realne okolnosti kada usled borbenih dejstava, ili velikih pokreta jedinica, strana u sukobu koja u svojoj vlasti drži zaštićena lica nije u mogućnosti da pomogne agentima Sile zaštitnice ili organizacija za pomoć. Naravno, ovde se opravdano može postaviti pitanje zloupotrebe, jer samo jedna strana (a to je upravo strana u sukobu) ima pravo da ceni kada i koje će olakšice pružiti, ili će ih eventualno uskratiti pozivajući se na vojnu

32 *Commentary IV Geneva Convention*; International Committee of the Red Cross, Geneva, 1958, p. 135.

potrebu kao konačni razlog, čije postojanje nije potrebno dokazivati niti obrazlagati.”³³

Uopšteno posmatrano, pravo na pozivanje na razloge vojne potrebe dato strani u sukobu na osnovu prethodno navedenih članova Ženevskih konvencija u bilo kom oružanom sukobu nije od tako suštinskog značaja kao što je to pravo na pozivanje na razloge vojne potrebe dato stranama u sukobu na osnovu članova 49. i 53. IV Ženevske konvencije. Član 49. stav 2. na jedan, rekli bi smo arbitraran način dozvoljava okupirajućoj Sili da „*može da pristupi potpunoj ili delimičnoj evakuaciji određene okupirane oblasti ako to zahtevaju bezbednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi*“.³⁴ Arbitrarnost odredbe se ogleda u činjenici da je evakuacija stanovništva okupirane teritorije moguća samo dublje u unutrašnjost okupirane teritorije, ali uz mogućnost da se ovo pravilo izigra, pošto u tekstu uz ovu odredbu stoje reči „*izuzev u slučaju materijalne nemogućnosti*“.³⁵ Pošto Konvencija bliže ne određuje kriterijume ugrožavanja bezbednosti stanovništva ili imperativnih vojnih razloga, komentatori Konvencije su ponudili kao moguće odgovore dve situacije. Prva situacija je kada se radi o ugroženosti područja kao rezultat vojnih operacija i drugo kada je takvo područje podvrgnuto intenzivnom bombardovanju.³⁶ Sem ove dve, teško je u praksi naći neku treću situaciju zbog koje bi evakuacija bila opravdana. Otuda zaključak da je ova odredba pisana isključivo u interesu stanovništva okupirane teritorije. Nažalost, praksa oružanih sukoba vođenih nakon donošenja Ženevskih konvencija, pokazala da se član 49. zloupotrebljava na način da se njime zapravo u praksi sprovodi politika etničkog čišćenja, tako da je u nekoj budućoj reviziji pravila humanitarnog prava potrebno ovaj član dodatno precizirati, pogotovo u pogledu utvrđivanja standarda koji se odnose na bezbednost stanovništva, kao i uloge Sile zaštitnice u procesu donošenja odluke o potrebi potpune ili delimične evakuacije stanovništva. U istom članu, stav 5., okupacionoj sili se nameće obaveza da „*ne sme da zadržava zaštićena lica u oblasti koja je naročito izložena ratnim opasnostima, izuzev ako to zahtevaju bezbednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi*“.³⁷ Tumačiti ovo pravilo sa stanovišta zahteva humanosti gotovo je nemoguće. Jedino prihvatljivo objašnjenje je da je ovde humanost ustuknula pred zahtevima vojne potrebe. I

33 Petrović, M. „*Vojna potreba ...*”, op. cit., str. 100–101.

34 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, op. cit., str. 132.

35 *Ibid.*

36 *Commentary IV Geneva Convention*, op. cit., p. 280.

37 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, op. cit., str. 133.

sama zamisao situacije u kojoj okupaciona sila drži zaštićena lica u oblasti naročito izloženoj ratnim opasnostima i pri tom to pravda imperativnim vojnim razlozima ima prizvuk srednjovekovnih pravila o opsadi pri kojima je opsadivač zabranjivao civilima da napuste opsadjeni grad, moreći pri tom glađu i bratioce grada i civile koji su se u gradu zatekli. U modernim uslovima izvođenja borbenih dejstava, praćenih konstantnom medijskom pokrivenošću, aktivnostima Sila zaštitnica, nezavisnih humanitarnih organizacija i drugih „posmatrača rata” ova situacija je gotovo nezamisliva, osim ako okupaciona sila ima nameru da zaštićena lica drži u oblasti naročito izloženoj ratnim opasnostima, kako bi im na taj način naškodila, ali, to ponašanje već prelazi u kršenje pravila humanitarnog prava i za sobom povlači krivičnu odgovornost. Ova odredba zahteva izmenu u nekoj budućoj reviziji pravila međunarodnog humanitarnog prava, iz razloga što je nehumana i protivna svim principima zaštite ugroženih kategorija lica tokom oružanog sukoba.

I član 53. IV Ženevske konvencije pripada grupi pravila u kojima je izražena dominacija vojne potrebe u odnosu, ne samo na zahteve humanosti, nego i u odnosu na pravila o proporcionalnosti upotrebe sile i u odnosu na pravila o razlikovanju ciljeva. Prema odredbama ovog člana u potpunosti odiše duhom vojne potrebe, a njime je okupacionoj sili je „*zabranjeno da uništava pokretna i nepokretna dobra koja pojedinačno ili zajednički pripadaju privatnim licima, državi ili javnim telima, društvenim organizacijama ili zadrugama, izuzev u slučajevima u kojima bi ta uništenja bila apsolutno neophodna radi izvođenja vojnih dejstava*“.³⁸ Oružani sukob je po svojoj prirodi jedno nasilno preduzeće i za uspeh u njemu u određenim situacijama potrebno je uništiti i određena dobra koja po svojoj nameni, prirodi ili lokaciji ne predstavljaju vojni cilj. Da bi se u realnoj situaciji i konkretno postupilo na takav način, potrebno je da postoje stvarni i opravdani razlozi vojne potrebe koji nedvosmisleno upućuju na potrebu uništavanja ovih dobara. Lice koje treba da donese odluku o uništavanju napred navedenih dobara pozivanjem na razloge vojne potrebe ima veliku odgovornost (samo uništavanje neprijateljske imovine, nezavisno da li je ista javna ili privatna, osim ukoliko to strogo ne zahtevaju potrebe rata, predstavlja krivično delo prema Statutu Međunarodnog krivičnog suda).³⁹ Zbog ove činjenice, ali i zbog realne mogućnosti da se ovim postupkom učini šteta na neprijateljskoj imovini veća nego što je stvarna potreba pre donošenja odluke potrebno je izvršiti ocenu vojne potrebe koja

38 Ibid., str. 134.

39 Član 8. stav 2.(b)(XIII) Statuta međunarodnog krivičnog suda; *ibid.*, str. 522.

obuhvata procenu svojih i protivničkih snaga, ocenu da li ovo uništavanje donosi konkretnu i direktnu vojnu prednost, da li je ta i takva prednost srazmerna stepenu uništenja imovine, i da li postoji drugi način da se stekne i/ili zadrži konkretnu i direktnu vojnu prednost.

Član 55. Četvrte ženevske konvencije, u stavu 3. stavlja vojnu potrebu još jednom u relaciju sa radom agenata Sile zaštitnice, predviđajući da njeni agenti mogu, „u svako doba, nesmetano da proveravaju stanje snabdevanja u namirnicama i lekovima na okupiranim teritorijama, izuzev u slučajevima privremenih ograničenja koja bi nametnule neizbežne vojne potrebe“.⁴⁰ Ova odredba se suštinski i logički naslanja i čini celinu sa odredbom iz člana 30. stav 2. ove Konvencije, koja je već analizirana na prethodnim stranicama, pa stoga, osim konstatacije da sve što je rečeno za član 30. stav 2. važi i za ovde navedeni član 55. stav 3.

Rad humanitarnih društava na teritoriji pod okupacijom stavljen je u odnos prema pravilu o vojnoj potrebi. To je učinjeno u članu 63. IV Ženevske konvencije gde je navedeno da „ukoliko nisu u pitanju privremene mere koje bi izuzetno nametnuli neodložni razlozi bezbednosti okupirajuće sile“⁴¹ priznata domaća društva Crvenog krsta, Crvenog polumeseca, Crvenog lava i sunca, mogu nastaviti svoj rad u skladu sa načelima Crvenog krsta, a okupaciona sila nema pravo da zahteva nikakve izmene u osoblju i organizaciji tih društava koje bi mogle naneti štetu njihovom humanitarnom radu. Jedini razlog zbog kojeg bi okupaciona sila mogla privremeno ograničiti rad navedenih društava iz neodložnih razloga bezbednosti dat je u Komentarima ženevskih konvencija, i odnosi se na postojanje činjenice da „ono (humanitarno društvo – prim. V.J. i M.P.) vrši promociju neprijateljskih aktivnosti prema Okupacionoj sili pod okriljem navodnih humanitarnih aktivnosti“.⁴² Okupaciona sila će svakako biti vrlo obazriva u uskraćivanju prava na rad bilo kom humanitarnom društvu, ali se čini da je ova odredba u priličnoj meri arbitrarno postavljena i da kao takva daje velike mogućnosti okupacionoj sili u pogledu diskrecione ocene da li određeno humanitarno društvo vrši ili ne vrši promociju neprijateljskih aktivnosti prema njoj. Konačno, nejasno je i šta se sve može smatrati promocijom neprijateljskih aktivnosti, tako da i ova odredba u nekoj budućoj reviziji pravila međunarodnog humanitarnog prava zahteva dodatnu razradu, i prema mišljenju autora, uključivanje treće nezavisne strane u postupak

40 *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, op. cit., str. 135.

41 Ibid.

42 *Commentary IV Geneva Convention*; op. cit., p. 333.

donošenja ocene u pogledu određivanja da li određene radnje sadrže u sebi promociju neprijateljskih aktivnosti.

Član 108. Konvencije reguliše način dostave individualnih i zajedničkih pošiljki interniranim licima. Stav 2. predviđa da u slučaju nastanka nužde „iz vojnih razloga, da se ograniči količina tih pošiljki o tome moraju uredno biti obavješteni Sila zaštitnica, Međunarodni komitet crvenog krsta, ili svaka druga organizacija koja bi pritekla u pomoć interniranim licima, a kojima bi bilo stavljeno u dužnost slanje tih pošiljki“.⁴³ Karakteristika ovog pravila ogleda se u činjenici da se vojni razlozi u ovom članu ”ne spominju kao supsidijarni razlog za trajnu ili privremenu obustavu isporuke pošiljki, već samo kao mogućnost da se zbog ovih razloga količina pošiljki ograniči, odnosno redukuje. Obzirom da su mesta internacije obično udaljena od zone borbenih dejstava, jedini logičan razlog za ograničenje količine pošiljki može biti zakrčenost i preopterećenost komunikacija i transportnih sredstava, pogotovu ako su komunikacije zakrčene zbog većih pokreta jedinica i njihovog hitnog prebacivanja sa jednog pravca na drugi. U ovom smislu apsolutno je opravdano, sa aspekta onog ko komanduje borbenim operacijama širih razmera, da se privremeno uvedu restriktivne mere koje bi njemu omogućile da ima čiste i prohodne komunikacije za nesmetano prebacivanje i pregrupisavanje sopstvenih jedinica.”⁴⁴

ZAKLJUČAK

Ženevske konvencije o zaštiti žrtava oružanih sukoba, donete 1949. godine, izvršile su revolucionarnu promenu u poimanju osnovne funkcije pravnih pravila kojima se reguliše ponašanje strana u oružanom sukobu. Za razliku od Haških konvencija iz 1907. godine, čija su pravila prvenstveno bila usmerena na izvođenje borbenih dejstava, Ženevske konvencije se okreću razvoju pravila o zaštiti žrtava oružanih sukoba, utirući na taj način put humanizaciji odnosa u jednom destruktivnom preduzeću kakav je oružani sukob sam po sebi. Na talasu humanizacije pravila ratovanja i sam princip vojne potrebe morao je doživeti određena ograničenja, pa je primetno da isti nema dominantnu ulogu u Ženevskim konvencijama, ali svakako nije ni negiran, o čemu svedoče brojna uslovna pravila čije je derogiranje dozvoljeno pozivanjem na razloge vojne potrebe.

43 Ibid., str. 153.

44 Miloš Petrović, „*Vojna potreba ...*”, op. cit., str. 108.

Problem tumačenja pravila o vojnoj potrebi u Ženevskim konvencijama dodatno je otežan iz razloga nepostojanja definicije pojma, ali i zbog visokog stepena terminološke konfuzije, gde se pojmu vojne potrebe sasvim nepotrebno dodeljuju brojni sinonimi, kao što su potrebe bezbednosti, vojni razlozi, obziri vojne prirode, imperativni vojni razlozi, apsolutna neophodnost, razlozi bezbednosti, odsudni razlozi bezbednosti i neodložni razlozi bezbednosti. Čak se i vojna potreba pojavljuje pod različitim nazivima kao vojna potreba, neodložna vojna potreba, neizbežna vojna potreba i neophodna vojna potreba, a da pri tom nije jasno da li se ovde radi o svojevrsnoj gradaciji vojne potrebe ili samo o nastavku terminološke konfuzije učinjenom u cilju dodatnog „zamagljivanja” pojma koji je sam po sebi ionako već dovoljno nejasan i neodređen.

Ono što se mora konstatovati kao činjenica je da postoji velik broj pravila međunarodnog humanitarnog prava u kojima se izrekom ne pominje mogućnost njihovog derogiranja pozivanjem na razloge vojne potrebe. Sva ta pravila su zapravo kreirana na način da u sebi već sadrže inkorporirano pravilo o vojnoj potrebi, to jest nezavisno od bilo kakve oružanim sukobom nametnute situacije, dosledno poštovanje ovih pravila neće ugroziti vojne aktivnosti ni jedne strane u sukobu. U određenom broju slučajeva, a to su u najvećoj meri pravila obrađena u prethodnom tekstu, vojna potreba se pojavljuje kao dozvoljeni izuzetak čijim aktiviranjem se derogiraju određena pravila međunarodnog humanitarnog prava, i njihova snaga i mogućnost primene se na taj način relativizuje. I konačno, tamo gde nikako nema mesta pozivanju na zahteve vojne potrebe uvedene su apsolutne zabrane kršenja određenih pravila, a to su pravila čije nepoštovanje i kršenje ne bi ni dovelo do konačne pobede u sukobu, ali bi sigurno prekršilac tih pravila odgovarao po međunarodnom krivičnom pravu za povrede pravila i običaja ratovanja.

Ovako postavljena pravila o vojnoj potrebi u ženevskom pravu daju vojnoj potrebi ulogu korektivnog faktora u pravu oružanih sukoba. Taj faktor služi kao konačni izbor u situacijama koje i same Konvencije opisuju kao neizbežne, neophodne, neodložne, imperativne i slično, što govori u prilog tezi da su u poslednjoj kodifikaciji zahtevi vojne potrebe prilagođeni povišenom stepenu razvoja svesti o značaju zaštite žrtava oružanih sukoba. Ovi principi vešto su izbalansirani sa ostalim principima međunarodnog prava oružanih sukoba, tako da njihovo dosledno poštovanje i pravilna primena omogućavaju da se oružani sukobi izvode u meri u kojoj se uvažavaju realnost njihovog postojanja, sa jedne strane i smanjenje nepotrebnih žrtava i razaranja sa druge. Na taj način moguće je svesti broj žrtava i razaranja na najmanju moguću meru. Sigurno je

da se nikada neće naći opšte prihvatljivo rešenje. O idealnom da i ne govorimo. Moguće je samo naći proporcionalno rešenje koje bi našlo pravu srazmernost između vojne potrebe i načela humanosti prilagođeno trenutnom vremenu i odnosu između novih vrsta oružja i novih metoda ratovanja sa jedne strane i postepenog narastanja svesti o humanizaciji oružane borbe. Uostalom, već je napomenuto, da se međunarodno pravo oružanih sukoba i pojavilo kao normativno uređenje srazmernosti između vojne potrebe (ratnih ciljeva i metoda ratovanja s ciljem ostvarivanja pobjede i realizacije rata kao produžene politike drugim sredstvima) i opštih humanih načela i principa zasnovanih na osnovnom pravu čoveka – pravu na život i sa njim povezanih drugih osnovnih ljudskih prava.

LITERATURA

1. Avramov, S, Kreća, M., *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet i Službeni glasnik, Beograd, 2008.
2. Bluntschli, J. C., *Das moderne Volkerrecht der civilisirten Staaten*, 1878.
3. Cauderay, G., “*Visibility of the distinctive emblem on medical establishments, units and transports*“, International review of the Red Cross, No. 277, 1990, Geneva.
4. *Commentary I Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1952.
5. *Commentary II Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1960.
6. *Commentary III Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1960.
7. *Commentary IV Geneva Convention*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1958.
8. Dinštajn, J., „Međunarodno humanitarno pravo“, u: Obradović, K. (ur.), *Humanitarno pravo – savremena teorija i praksa – Zbornik radova*, Dosijske- BCLJP, Beograd, 1997.
9. Draper, G.I.A.D., “*Military necessity and humanitarian imperative*“, *Revue de droit penal et de droit de la guerre*, Vol. XII(2), 1973.
10. Henckraets Jean-Marie, Doswald-Beck Louise, *Običajno međunarodno humanitarno pravo, Tom 1. – Pravila*, Cambridge University Press, 2005.
11. Jončić, Vladan, *Vojna potreba i međunarodno ratno pravo*, Vojno delo, br.6./96 VIZ, Beograd, 1996.
12. Jončić, Vladan, *Povrede pravila humanitarnog prava i ljudskih prava u agresiji na saveznu Republiku Jugoslaviju*, Vojno delo, 2/2001, VIZ, Beograd, 2001.

Jončić V. i Petrović M., Vojna potreba u Ženevskim konvencijama iz 1949. godine, MP 2, 2012 (str. 180–201)

13. Jončić, Vladan, *Ratni zarobljenici – međunarodnopravni status*, VIZ, Beograd, 2002.
14. Jončić, Vladan, *Međunarodno humanitarno pravo*, Pravni fakultet, Beograd, 2010.
15. Obradović Kosta (ur.), *Humanitarno pravo – savremena teorija i praksa*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1986.
16. Obradović, Kosta, Šahović, Milan, Despot, Milivoj, *Međunarodno humanitarno pravo – razvoj, primena, sankcije*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002.
17. Oppencheim, M., Lauterpacht, H., *International Law*, Vol. I, 1955,
18. Perazić, Gavro, *Međunarodno ratno pravo*, VINC, Beograd, 1986.
19. *Priručnik o međunarodnom pravu primenljivom u oružanim sukobima na moru*, Međunarodni institut za humanitarno pravo i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007.
20. Petrović, Miloš, *Međunarodno ratno i/ili humanitarno pravo*, Pravo – teorija i praksa, 7-8/2010; Novi Sad.

Prof. Dr. Vladan JONČIĆ and Dr. Miloš PETROVIĆ

MILITARY NECESSITY IN GENEVA CONVENTIONS OF 1949

ABSTRACT

The fundamental question of international law of armed conflict is the question of military necessity principle in international law of armed conflict, ie. in international humanitarian law. Hearings on this issue is necessary because it is still the danger that the principle of recognition of the needs of military regulations and deceive the application of international law of armed conflict. That's why the military needs to be seen as a permitted deviation from compliance with rules of war. Extreme, this concept has led to the emergence of the theory of the military. Its radical variant of the proceeds from the Maxims of German classical scholars of international law. The result of theoretical assumptions had the effect of limiting the acceptance of military necessity of the first codification of the day. The four Geneva Conventions of 1949. The heavily consider the military. In all the texts of international conventions is determined by military necessity, as a circumstance or set of circumstances which affect the duty of obeying the regulations of international law. In international law there is no general rule of military necessity as a basis or reason for justified violations of rules of international law of armed conflict. The rules of international law represent a compromise between the desire for a decoration rules of warfare and the need to ensure all the necessary tools that can lead to victory. The four Geneva Conventions of 1949. the military need to provide in terms of the principles of humanity. Set rules on military

necessity in the Geneva Conventions give the right correction factor in the role of the law of armed conflict. The Geneva Conventions there is a degree of confusion in terminology, where the concept of military necessity needlessly allocated a number of synonyms. This is because the international law of armed conflict and emerged as a normative regulation of proportionality between the military needs) and general principles and humane principles.

Key words: Military necessity, Geneva Conventions, international humanitarian law, international law of armed conflict, the Protecting Powers, war, armed conflict, imperative military necessity.